

Büyük Selçuklular

Prof. Dr. Ali ÖNGÜL

ÇAMLICA

İstanbul 2018

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	XV
-------------	----

BÜYÜK SELÇUKLULAR (1040-1157)

Devletin Kuruluş Dönemi.....	1
Selçukluların Samanîler ile İlişkileri (985-1005).....	5
Karahanlılar ve Gazneliler ile İlişkiler (1005-1034).....	7
Horasan'a Göç ve Gazneliler ile Mücadeleler (1035-1040).....	13
a) Nesâ Savaşı (29 Haziran 1035).....	13
b) Telhâb Zaferi ve Selçuklular'ın İstiklallerini Kazanmaları (24 Mayıs 1038).....	14
c) Dandanakan Zaferi (24 Mayıs 1040).....	16
Selçuklu Devleti'nin Resmen Kuruluşu (1040).....	19
Çağrı Bey Davud (1040-1060).....	20
Musa İnanç Yabgu.....	22

1. SULTAN TUĞRUL BEY (1040-1063)

İran'daki Fetihler.....	23
Türkmenlerin Anadolu Akınları (1029-1045).....	25
Selçuklu Ordusunun Anadolu Harekâtı (1045-1062).....	28
Hasankale Zaferi (18 Eylül 1048).....	29
Bizans ile Barış Yapılması 441 (1049/1050).....	31
İbrahim Yınal'ın İlk İsyanı 441 (1049/1050).....	33
Tuğrul Bey Zamanında Diğer Fetihler (1050-1054).....	33
Sultan Tuğrul Bey'in Anadolu Seferi 446 (1054/1055).....	34

Selçuklu Şehzâde ve Emîrlerinin Anadolu Seferleri (1059-1062).....	35
Sultan Tuğrul Bey'in Bağdad'a Gelişi (18 Aralık 1055).....	37
Resultekin'in İsyanı 449 (1057/1058).....	41
İbrahim Yınal'ın İkinci İsyanı ve Sonu (23 Temmuz 1059).....	41
Bağdad'ın İşgali, Halifenin Arslan Besâsîrî'ye Esir Düşmesi ve Kurtarılışı (Aralık 1058 - Ocak 1060).....	43
Tuğrul Bey'in Halifenin Kızıyla Evlenmesi (Şubat 1063).....	45
Kutalmış'ın İsyanı (1061-1063).....	46
Sultan Tuğrul Bey'in Ölümü ve Kişiliği (4 Eylül 1063).....	47

2. SULTAN ALP ARSLAN (1063-1072)

Alp Arslan'ın Kutalmış ile Savaşı (Aralık 1063).....	48
Alp Arslan'ın I. Kafkasya ve Doğu Anadolu Seferi (1064).....	51
Sultan Alp Arslan'ın Fars Bölgesine Seferi (1065).....	55
Sultan Alp Arslan'ın Doğu Seferi (1065-1066).....	56
Kirman Meliki Kavurd'un İlk İsyanı 459 (1067).....	57
Emîrlerin Anadolu Akınları (1065-1068).....	58
Alp Arslan'ın II. Kafkasya Seferi (1067-1068).....	61
Bizans'ın Türk Akınlarına Karşı Harekâtı (1068).....	63
Melik Kavurd'un İkinci İsyanı (1069).....	65
Emîrlerin Anadolu Akınlarına Devam Etmeleri (1069-1070).....	66
Sultan Alp Arslan'ın Kuzey Suriye Seferi (1070-1071).....	69
Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in Hareket Etmesi (13 Mart 1071).....	72
Malazgirt Meydan Savaşı (26 Ağustos 1071).....	75
Malazgirt Zaferinin Yankıları ve Sonuçları.....	88
Sultan Alp Arslan'ın Mâverâünnehir Seferi ve Ölümü (24 Kasım 1072).....	89

3. SULTAN MELİKŞAH (1072-1092)

Melik Kavurd'un İsyanı (15 Nisan 1073).....	94
Selçuklu Devleti'nin Doğu Sınırlarına Saldırıları (1072-1073).....	98

Karahanlılar ve Gazneniler Üzerine Sefer (1074)	99
Suriye ve Filistin'in Fethi (1071-1076)	102
Emîr Atsız'ın Mısır Seferi (1076-1077)	105
Emîr Atsız'ın Sonu, Tutuş'un Suriye ve Filistin'e Hâkim Olması (1079)	106
Sultan Melikşah'ın Kirman Seferi (1075 veya 1080)	109
Sultan Melikşah Devrinde Anadolu (1072-1092)	110
Anadolu Selçukluları ile İlişkiler	112
Süleymanşah'ın Güneydoğu Anadolu'daki Fetihleri:	115
a) Çukurova (Kilikya)'nın Fethi (1082-1083)	115
b) Antakya'nın Fethi (12 Aralık 1084)	116
Süleymanşah'ın Müslim ile Savaşı (20 Haziran 1085)	118
Süleymanşah'ın Tutuş ile Savaşı ve Ölümü (4 Haziran 1086)	119
Ebu'l-Kasım ve Büyük Selçuklu İlişkileri (1085-1092)	121
Kafkasya Harekâtı (1078-1086)	124
Ahsa ve Bahreyn Karmatîlerine Karşı Seferler:	127
a) Kıçkine'nin Seferi (1075)	127
b) Artuk Bey'in Seferi (1077)	129
Diyarbakir ve Çevresinin Fethi (1085)	132
Musul Emîri Şerefüddeve Müslim'in Durumu	138
Tekiş'in İsyanları:	140
a) Tekiş'in İlk İsyanı (1081)	140
b) Tekiş'in İkinci İsyanı (1085)	141
Tutuş'un Haleb'i Kuşatması (Haziran-Temmuz 1086)	143
Sultan Melikşah'ın Kuzey Suriye Seferi (1086)	144
Sultan Melikşah'ın Bağdad'a İlk Gelişi (12 Mart 1087)	148
Sistan'da Durum	153
Karahanlılar'la İlişkiler:	155
a) Birinci Mâverâünnehir Seferi 481 (1088/1089)	155
b) İkinci Mâverâünnehir Seferi (1090)	157
Bâtınîler ile Mücadele (1090-1092)	158

Melikşah'ın Kuzey Suriye Seferinden Sonra	
Suriye ve Filistin (1087-1091)	162
Melikşah'ın Bağdad'ı İkinci Ziyareti (5 Kasım 1091)	165
Hicaz ve Yemen'in Zaptı (1092)	167
Melikşah ile Nizâmülmülk Arasında Anlaşmazlık (1092)	169
Nizâmülmülk'ün Öldürülmesi (14 Ekim 1092)	176
Sultan Melikşah'ın Ölümü ve Kişiliği (19 Kasım 1092)	179

4. SULTAN BERKYARUK (1092-1104)

Terken Hâtun - Berkyaruk Mücadelesi (1092-1094)	186
Bürûcird Savaşı (17 Ocak 1093)	187
İsfahan Kuşatması (Şubat 1093)	187
Tâcülmülk'ün Öldürülmesi (Şubat 1093)	187
Terken Hâtun'un İsmail b. Yakutî ile İttifakı	188
Melik Tutuş'un Saltanat Mücadelesi (1092-1095)	190
Berkyaruk Adına Bağdad'da Hutbe Okunması (3 Şubat 1094)	194
Tekiş'in İsyân Teşebbüsü ve Öldürülmesi (Mart-Nisan 1094)	195
Tutuş'un Aksungur ve Bozan'ı Öldürmesi (Mayıs 1094)	196
Rey Savaşı ve Tutuş'un Sonu (26 Şubat 1095)	198
Sultan Berkyaruk'a Suikast (Eylül 1095)	203
Fahrülmülk'ün Vezirliğe Tayin Edilmesi 488 (1095)	203
Emîr Kürboğa'nın Musul ve Çevresini	
Ele Geçirmesi (Ekim-Kasım 1096)	204
Arslan Argun'un İsyanı (1095-1097)	205
Karahanlılarla İlişkiler (1097-1102)	208
Muhammed b. Süleyman'ın İsyanı 490 (1096/1097)	210
Emîr Kovdan (Kodan) ve Yarkutuş'ın İsyanları (1097)	210
Emîr Üner'in İsyanı (1098)	211
Haçlı Seferlerinin Başlaması (1096)	214
Haçlıların Urfa'ya Hâkim Olması (10 Mart 1098)	220
Haçlıların Antakya'ya Hâkim Olması (3 Haziran 1098)	220

Emîr Kürboğa'nın Antakya'yı Kuşatması (7 Haziran 1098).....	223
Haçlıların Kudüs'e Hâkim Olması (15 Temmuz 1099).....	225
Sultan Berkyaruk ile Muhammed Tapar Arasında Saltanat Mücadelesi (1099-1104).....	226
Mecdülmülk Balasânî'nin Öldürülmesi 492 (1098/1099).....	226
Muhammed Tapar'ın Halife Tarafından Sultan ilân Edilmesi (4 Kasım 1099).....	228
Hutbenin Tekrar Berkyaruk Adına Okunması (31 Aralık 1099).....	229
Muhammed Tapar'a Bağlı Emîrlerin Berkyaruk Tarafına Geçmesi.....	229
Berkyaruk ile Muhammed Tapar Arasında İlk Karşılaşma (15 Mayıs 1100).....	230
Halifenin Veziri Amîdüddevle'nin Azli (Temmuz 1100).....	231
Berkyaruk ile Sencer Arasında Savaş.....	232
Berkyaruk ile Muhammed Tapar Arasında İkinci Karşılaşma (5 Nisan 1101).....	233
Muhammed Tapar - Sencer İttifakı.....	235
Hille Emîri Sadaka'nın Hutbeyi Muhammed Tapar Adına Okutması (1101).....	237
Bâtınîlerin Faaliyetleri ve Onlarla Yapılan Mücadeleler (1095-1101).....	238
Berkyaruk ile Muhammed Tapar Arasında Üçüncü Karşılaşma ve Barış Yapılması (27 Aralık 1101).....	240
Sultan Berkyaruk ile Muhammed Tapar Arasında Dördüncü Karşılaşma (Şubat-Mart 1102).....	243
Sultan Berkyaruk ile Muhammed Tapar'a Bağlı Emîrlerin Bağdad ve Çevresinde Hutbe Okutmak İçin Yaptıkları Mücadeleler.....	247
Berkyaruk ile Muhammed Tapar Arasında Beşinci Karşılaşma (17 Şubat 1103).....	248
Berkyaruk ile Muhammed Tapar Arasında Anlaşma Yapılması (Ocak 1104).....	249
Sultan Berkyaruk'un Ölümü ve Kişiliği (22 Aralık 1104).....	251

5. SULTAN MUHAMMED TAPAR (1105-1118)

Emîr Ayaz'ın Öldürülmesi (2 Mart 1105).....	257
Mengübars'ın İsyanı 499 (1105/1106).....	258
Musul ve Çevresinin Emîr Çavlı Sakavu'ya İkta Edilmesi (Eylül 1106).....	259
Hille Emîri Seyfüddevle Sadaka ile Mücadele (5 Mart 1108).....	264
Emîr Çavlı ile Mücadele, Emîr Mevdud'un Musul ve Çevresine Hâkim olması (1108).....	269
Emîr Çavlı'nın Yeniden Fars Valiliğine Tayini (1108/1109).....	273
Bâtınîlerle Mücadeleler (1107-1118).....	275
Bâvendîler ile İlişkiler.....	279
Haçlılarla Mücadeleler (1104-1116).....	281
Harran Savaşı (7 Mayıs 1104).....	281
Emîr Çökürmüş'ün I. Urfa Kuşatması (19 Mayıs 1104).....	282
Emîr Çökürmüş'ün II. Urfa Kuşatması (1105).....	282
Trablusşam Emîri İbn Ammâr'ın Haçlılara Karşı Muhammed Tapar'dan Yardım İstemesi (1108).....	284
Emîr Mevdud'un Haçlılara Karşı Seferleri:.....	286
a) Emîr Mevdud'un İlk Seferi (1110).....	286
b) Emîr Mevdud'un İkinci Seferi (1111).....	287
c) Emîr Mevdud'un Üçüncü Seferi (1112).....	290
Taberiyye Savaşı (28 Haziran 1113).....	290
Aksungur el-Porsukî'nin Musul Valiliğine Tayini ve Haçlılarla Savaşı (1114).....	292
Tell-Dânis Savaşı (14 Eylül 1115).....	294
Karahanlılarla İlişkiler (1103-1114).....	297
Gaznelilerle İlişkiler (1116-1118).....	299
Gürcülerle Mücadele 503 (1110).....	301
Sultan Muhammed Tapar'ın Ölümü ve Kişiliği (18 Nisan 1118).....	302

6. SULTAN SENCER (1118-1157)

Sencer'in Meliklik Devri (1097-1118).....	303
Sencer'in Büyük Selçuklu Sultanı Olması (14 Haziran 1118).....	304
Sencer'in Rey'e Gelmesi ve Sâve Savaşı (11 Ağustos 1119).....	305
Bâtınî Faaliyetleri ve Onlarla Mücadele (1124-1127).....	309
Sultan Sencer'e Karşı Halife Müsterşid-Sultan Mahmud İttifakı (1127).....	310
Sultan Sencer'in I. Batı Seferi ve Rey'e Gelmesi (1128).....	311
Karahanlılara Karşı Sefer (Nisan 1130).....	313
Sencer'in II. Batı Seferi ve Dînever Savaşı (25 Mayıs 1132).....	315
Sultan Sencer'in Gazne Seferi (Ağustos-Eylül 1135).....	320
Sultan Sencer'in I. Harezmi Seferi (15 Kasım 1138).....	321
Katvan Savaşı (9 Eylül 1141).....	323
Sultan Sencer'in II. Harezmi Seferi (Temmuz 1143).....	325
Sultan Sencer'in III. Harezmi Seferi (Ekim-Kasım 1147).....	327
Sultan Sencer'in Rey'e Gelmesi 544 (1149/1150).....	329
Selçuklu-Gurlu İlişkileri ve Gurlularla Savaş (24 Haziran 1152).....	329
Sultan Sencer'in Oguzlarla Savaşı (Mart-Nisan 1153).....	331
Sultan Sencer'in Esirlikten Kurtulması (23 Nisan 1156).....	334
Sultan Sencer'in Ölümü ve Tarihî Kişiliği (6 Mayıs 1157).....	336
BİBLİYOGRAFYA.....	339
BÜYÜK SELÇUKLU SULTANLARI.....	385
BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ SOY KÜTÜĞÜ.....	387
DİZİN.....	389

ÖNSÖZ

Türkler, İlk çağlardan başlayarak Ortaçağların sonlarına kadar, Orta Asya'dan Uzak Doğu, Hindistan, Orta Avrupa, Balkanlar ve Orta Doğu yönünde birçok göç ve fetih hareketlerinde bulunmuşlar; ana yurttan ve gittikleri yerlerde pek çok devlet kurmuşlardır. Türklerin dünya üzerinde bu yayılış ve hâkimiyet hareketlerini dört büyük ana devre ayırmak mümkündür. İslâm'dan önce Hun İmparatorluğu ve Göktürk Kaanlığı, İslâm'dan sonra Selçuklu ve Osmanlı Devleti. İlk iki devir, Orta Asya'da Türk nüfusu kaynak ve kuvvetini meydana getirmekte ve dünya tarihinde de önemli bir rol oynamakla beraber bu devirlerin Türkistan dışında vuku bulmuş yayılma ve tesirleri asırların derinliklerine gömülmüş ve zamanla izleri kaybolmuştur. Buna mukabil Selçuklu ve Osmanlı devirleri Türk ve İslâm tarihinde önemli bir yer teşkil eder. Türk ve dünya tarihinde büyük bir kudret ve hayatiyetin temsilcileri olarak cihânşümül ve millî tesirleri günümüze kadar devam eder.

İslâm'dan öncesi, birinci ve ikinci devirde Orta Asya'dan Hazar ve Karadeniz'in kuzeyi, Balkanlar ve Orta Avrupa'ya kadar yapılan Türk göçlerinde bu ülkeler Türk kavimlerinin yurdu haline gelmiş ise de buralarda bir takım tarihî hâtıra ve izlerden başka bir şey kalmamıştır. Buna mukabil son iki devrin büyük kudret ve tesirleri asırlarca devam edip zamanımıza kadar gelmiştir. Müslüman Oguzlar, Selçuklular idâresinde, İslâm ülkelerine ve Anadolu'ya doğru güneyden göç ederlerken Şamânî Peçenek, Uz (Oguz) ve Kıpçaklar (Kuman) da kuzey yolu ile Balkanlar'a kadar ilerliyorlardı. Hemen hemen aynı, kesafetle vuku bulan bu iki Türk göçünün, birincisi yeni bir devrin ve hayatiyetin başlangıcı, millî birlik ve şuurun âmili olmuş, fakat bu manevî unsurlardan mahrum kalan ikincisi ise dağılmış, tesirsiz kalmış, birbirleri veya Hıristiyan komşuları tarafından eritilmiş ve tarihe karışmıştır. Nitekim Altın Ordu Devleti'nin kuvveti ve dayanağı da Oguz ba-

kiyeleri, Bulgarlar'ın ve son olarak da Kıpçaklar'ın İslâmlaşması sayesinde mümkün olmuştur. Kırım, Kazan ve İdil-Ural Türklüğü de bu suretle varlığını sürdürmüştür. Bununla beraber güney yolu ve Anadolu'da karşılaşılan fetih zorlukları ne kadar ağır ise Jeopolitik imkanlar da kuzeye nazaran o derece müsait idi.

Selçuklular tarihi bu devirlerden üçüncüsünü teşkil etmektedir. Selçuklular, kuzeydeki Oğuz Yabgu Devleti'nin başkenti Yenikent'ten ayrılıp güneydeki Cend'e geldiklerinde doğuda Samânîler, Karahanlılar ve Gazneliler; batıda Bizans Devleti ve Mısır Fatımî Halifeliği; güneyde ise Abbasî Halifeliği ve Büveyhî Devleti bulunuyordu. Cend'de bir beylik kurarak bölgede önemli bir güç haline gelen Selçuklular, bu sıralarda Gazneliler'e karşı savaşan Samanîler'in daveti üzerine Mâverâünnehir'e gelerek Karahanlı saldırılarına karşı Samaniler'e yardım ettiler. Ancak Selçuklular'ın yardımına rağmen Samanî Devleti yıkılmaktan kurtulamadı (1005). Samanî Devleti'nin yıkılmasından sonra Mâverâünnehir'de bir süre daha kalan Selçuklular kendilerine daha güvenilir bir yurt bulmak amacıyla buradan ayrılıp Horasan'a geçtiler. Burada Gazneliler'le yapılan mücadeleler sonucu Dandanakan zaferinden sonra (1040) Büyük Selçuklu Devleti resmen kurulmuş oldu. Selçuklular iki esas kola ayrılıp Selçuk'un oğlu Mikhâil'in neslinden gelen Büyük Selçuklular (1040-1157) ile, Irak (1118-1194), Kirman (1048-1187) ve Suriye Selçukluları (1079-1118) birinci kolu, Selçuk'un oğlu Arslan (İsrail) Yabgu'nun neslinden gelen Anadolu Selçukluları (1075-1308) ise ikinci kolu teşkil eder. Selçuklular böylece iki esas kol olmak üzere beş tali kol halinde hüküm sürdüler. Biz bu çalışmamızda Büyük Selçuklu Devleti'ni ele aldık. Eserin faydalı olacağını ümit eder basımında emeği geçen Çamlica İlim, Kültür ve Tarih Araştırmaları Merkezi Uzmanlarına ve Çamlica Basın Yayın mensuplarına teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ali ÖNGÜL